

*Любомир ФАЛТЯН,
доктор філософії, віце-президент
Словацької академії наук*

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРИКОРДОННИХ ВІДНОСИН

Метою статті є окреслення можливих форм транскордонних відносин, які можуть бути предметом соціологічного аналізу, охоплюючи різні методологічні підходи, залежно від специфікації мети дослідження. Статтю можна вважати результатом розробки та конкретизації суб'єкта (суб'єктів) з точки зору соціологічного або міждисциплінарного аналізу феномена транскордонних відносин.

Вступ

Феномен кордону у зв'язку з просторово-часовими відносинами дійсно проходить через зміни, причому ці зміни очевидні на території Центральної Європи на момент закінчення останнього десятиліття ХХ століття.

Розгляд феномена кордону в контексті довгого періоду є одним з пріоритетних напрямів для Європейського Союзу, принаймні на політичному рівні – як сформувані і сформулювати нову спільну політику транскордонних відносин в Європі, що інтегрується, і на європейському просторі Шенгенської угоди, а також внутрішні і «добросусідські» відносини поза цим простором. Паралельно з цим також актуальними в довгостроковій перспективі є рівні економічного розвитку, і в цьому контексті питання пересування осіб і товарів в межах ЄС. Актуальним і делікатним питанням є в основному нелегальні (незаконні) форми цього руху. У цьому контексті автори Мірабель Касас-Кортес, Себастьян Кобаррубіаз і Джон Піклз стверджують, що «процеси міграції та управління кордонами на даний час є центральними питаннями формування Європей-

ського Союзу. В зв'язку з цим централізовано були запущені три конкретні політичні процеси для реалізації питань сучасних загальноєвропейських кордонів Шенгенської угоди, розширення і екстерналізації» (**Mirabel Casas-Cortes, Sebastian Cobarrubias та John Pickles, 2013, p. 38**). Цей аспект спільної «макроекономічної політики» в рамках питання про функціонування кордону також безсумнівно впливає на сприйняття кордону та транскордонних утворень у Центральноевропейському просторі. Ми могли б сказати, що в цьому просторі ми маємо справу з двома, трьома типами кордонів відповідно: внутрішні європейські кордони Союзу, кордони Шенгенського простору і зовнішні кордони з країнами за межами ЄС. Особливо кордони ЄС з країнами, які знаходяться за межами ЄС, незважаючи на певні кроки в напрямі лібералізації, досі нагадують і відповідно мають форму класичного обмежувального кордону.

Зміна характеру «кордону» – міждержавний кордон – у внутрішньому просторі ЄС в значній мірі визначають соціально-просторові відносини на макро-, мезо-, а також на мікрорегіональному рівнях. Ці зміни і нові процеси на території заслуговують підвищеної уваги соціальних наук в цілому, зокрема соціології, тому що розглядають соціальні суб'єкти різних типів, починаючи з індивідуального, через соціальні групи, інститути і процеси, в які вони вступають. У нашому дослідженні ми хотіли б звернути увагу на певні соціально-просторові впливи феномена «кордону» і можливе охоплення дослідження з точки зору соціології, хоча, як покаже дослідження, – це простір для міждисциплінарних підходів.

Для комплексного пізнання можливих форм транскордонних відносин було б доцільно, щоб соціологи, а також географи, поліметристи, юристи, регіоналісти – регіональні економісти, а також економісти і етнологи, і в даний період інформаційних технологій також фахівці у цій галузі, об'єднали свої зусилля.

Можливі теоретичні рамки

Проблематику транскордонних відносин можна розглядати з точки зору міждержавних відносин і політики сусідніх країн, і політично-інтеграційних угруповань (Європейський Союз, Шенгенський простір відповідно, в порівнянні з сусідніми державами, які не є членами ЄС і т.д.). Іншими словами, предмет політологічного аналізу макро-регіональних відносин та їх розвитку і можливі подальші перспективи. Такі макро-регіональні (міждержавні) перспективи можна було б застосувати і по відношенню до аналізу політики, підходів та реальних процесів у різних інших сферах суспільного життя двосторонніх або багатосторонніх відносин між контактними країнами і політично інтеграційними угрупованнями.

Але нашу увагу буде зосереджено на нижчих регіональних рівнях, пов'язаних з мезо- або мікро-регіональними взаємозв'язками і відносинами безпосередньо прикордонних районів, до яких кордони фізично прилягають.

Транскордонні відносини і громадянське суспільство

Соціально-політичні зміни кінця 80-х і початку 90-х років ХХ століття, для яких знаковою була орієнтація на створення громадянського суспільства, також пов'язані з лібералізацією кордонів. Кордон був представлений як реальна лінія, що відділяє одну державу від іншої рамками конкретних обмежень, перешкод і стримуючих факторів, які сковують можливість громадянина вільно перетинати цю лінію. Можливості співробітництва в галузі транскордонної діяльності можна розглядати як один із проявів (а також показників) рівня розвитку громадянського суспільства. Лібералізація кордонів в контексті створення громадянського суспільства також пов'язана з ходом змін повноважень і прав (у межах субсидіарності) не тільки фізичної особи-громадянина, але й створених через нього громадянських угруповань, інституціоналізованих громадських об'єднань.

Таким чином, важливо розуміти порівняльний аналіз законодавчого фону (навколишнього середовища) у сусідніх країнах, оскільки це створює більше або менше простору для

транскордонного співробітництва і транскордонних відносин. Паралельно з цим, виявлення існуючих громадських об'єднань, що перебувають у транскордонних регіональних (мікрорегіональних) відносинах, робить внесок у конкретну картину транскордонної діяльності в цивільній сфері, за якою можна судити про інтенсивність цієї діяльності та орієнтацію програм і форм загальних підходів для їх виконання. Такій ідентифікації та специфікації конкретних заходів можуть сприяти експертні цілеспрямовані обговорення (інтерв'ю) з представниками громадських об'єднань, у тому числі аналіз документації, пов'язаної з такою діяльністю. Іншими словами, одним з можливих фокусів дослідження може бути вивчення транскордонних контактів (їх форми або форми і інтенсивності) цивільних суб'єктів у прикордонних регіонах по обидві сторони кордону. Предметом інтересу можуть бути механізми їх підтримки, а також їх ефективність для побудови стійких відносин між громадянськими суб'єктами та їх внесок у поінформованість про прикордонну (транскордонну) ідентичність. З точки зору сприйняття такої проблематики і використовуваних методів, важливим є аналіз не тільки програмних документів таких предметів, у тому числі проектної діяльності, але і цілеспрямоване обговорення (інтерв'ю) з експертами, які можуть бути як представниками громадських об'єднань, що діють у цій області, так і представниками підтримуючих установ – фондів і фондів підтримки транскордонного співробітництва. Паралельно з цим також важливо стежити за наслідками і реакціями на реалізовані проекти різних соціальних груп, які мешкають у прикордонних районах.

Транскордонні відносини та інституційне співробітництво

Важливим компонентом транскордонних відносин є інституційна співпраця. Існують інституційні контакти, відносини і співробітництво інституційних суб'єктів у прикордонних регіонах. Об'єктом дослідження є головним чином органи державного управління (установи державного управління або установи регі-

онального та місцевого управління). У тій мірі, в якій ми націлені на співпрацю і відносини в прикордонних районах, акцент буде зроблений на транскордонні відносини адміністративних установ, форми і зміст співпраці і планування функціонування територіальних або місцевих угруповань по обидві сторони кордону. Предметом дослідження можуть бути:

Двосторонні відносини міжмуніципального рівня як рівень міжмуніципальних відносин, яким чином вони розвиваються в програмі, які області вони включають, хто, крім муніципальної адміністрації, є подальшими співпрацюючими дійовими особами, з яких фінансових джерел вони підтримуються і т.д. Крім того, в цьому випадку важливо знати законодавчу базу. У разі Словаччини це Закон про муніципальне регулювання № 369/1991 і Закон про управління вищестоящих територіальних одиниць № 302/2001. В обох випадках ці дії окреслюють компетенцію адміністративних муніципалітетів, а також більш високих адміністративних одиниць – округів – вступати в міжнародні відносини партнерства і асоціації. Вже у разі транскордонних відносин важливо вивчити і проаналізувати форми таких відносин, їх фактичну – програмну – орієнтацію, їх довговічність і вплив на подальше створення партнерства або спільного партнерства з оточуючим середовищем за межами державного управління. Як приклад, ми могли б навести розвиток інфраструктури для підтримки транскордонних відносин, де на розвиток транспортної інфраструктури і для громадян, і для суб'єктів підприємницької діяльності в прикордонній зоні необхідна співпраця не тільки держави, але й адміністрації регіонів і адміністративних муніципалітетів по обидві сторони кордону. Важливість такого аналізу можна простежити на прикладі документального аналізу області словацько-польського кордону, в якому увагу було зосереджено на питаннях доступності трафіку прикордонних районів та їх впливу на можливості мобілізації турпотоку в цій області (Marek Wieckowski, Daniel Michniak and coll., 2012).

Порівняно часто не приділяють належної уваги розвитку інформаційної інфраструктури, яка є дуже важливою для створення

поінформованості щодо загального середовища, з одного боку, і зумовлення багатовимірних інтересів сусіднього прикордонного простору (економіки і торгівлі, туризму і розвитку туристичної торгівлі, культури і культурної спадщини, спорту та ін.).

Методами, які можуть бути використані як самостійно, так і в поєднанні з іншими, є:

- експертні обговорення з представниками державної адміністрації, регіональних і муніципальних адміністрацій та місцевих суб'єктів, залучених до співпраці;
- соціологічні опитування – через анкети-опитувальники – сприйняття (і громадянської участі) транскордонної міжмуніципальної діяльності і партнерства муніципалітетів;
- аналіз документів, пов'язаних із міжмуніципальним співробітництвом.

Форми діяльності на базі єврорегіональних асоціацій муніципалітетів по обидві сторони кордону – в 90-х роках ХХ століття в посткомуністичних країнах Центральної Європи призвели до прискорення формування єврорегіональних угруповань, які повинні були допомогти розвитку сусідніх прикордонних регіонів і паралельно зламати все ще існуючі бар'єри кордонів і обмежень. Така єврорегіональна мобілізація в повну силу може бути застосована в Словаччині (**Faltan, L., 2004**).

Створені єврорегіони часто були асоціаціями, мобілізованими активними суб'єктами муніципального проживання, що, з одного боку, було пов'язано з кордоном, а з іншого – створенням згодом одного формально загального (хоча внутрішньо автономного) єврорегіону. Внутрішнє упорядкування бюджету було здійснено кожною стороною єврозони, в залежності від їх власних можливостей і законодавчих обставин. Велику роль також відіграють прийняття і підтримка з боку державного управління, обласної адміністрації відповідно в конкретній країні. У цьому контексті можуть бути важливими дисбаланси, які могли б обмежити загальну діяльність. Не менш обмежувальним фактором і фактором дисбалансу може бути також те, що, з одного боку, єврорегіон створюється шляхом об'єднання адміністративних муніципаліте-

тів (міст і сіл), а з іншого боку – адміністрацією області, яка має набагато більше компетенцію, а також фінансові інструменти для регіонального розвитку (в тому числі в прикордонних районах). Беручи до уваги зазначене вище, важливо визначити формальну суть створених або існуючих єврорегіонів – хто їх створив, які суб'єкти беруть у них участь, які їх можливості і компетенції, беручи до уваги законодавчу базу, а також фінансово-економічні можливості. З іншого боку, важливою є програмна частина євро-регіону. Іншими словами, які спільні об'єкти створив єврорегіон, що б вони хотіли здійснити, при цьому важливими є обрані методи, кроки, але також джерела їх реалізації.

У цьому сенсі важливо те, якою мірою єврорегіони можуть самі забезпечувати схеми використання грантів через свої проекти в Європейському Союзі. З 2006 року також відбулися певні зміни у підході ЄС до питань єврорегіонів (Постанова № 1082/2006 Європейського парламенту і Ради від 5 липня 2006 року). Мова йде про Європейське угруповання територіального співробітництва.

(http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=sk&DosId=200887).

У цьому контексті важливими є:

- Аналіз програмних документів окремих єврорегіонів і суб'єктів партнерства, які їх створюють, а також:
 - вищезгадані документи ЄС;
 - національні документи, що відносяться до транскордонного співробітництва.

Також важливими є:

- експертні обговорення з представниками верховної влади єврорегіонів;
- експертні обговорення з членами суб'єктів конкретних євро-регіонів (представниками міст і сіл-членів);
- соціологічне зондування стосовно того, наскільки існування і рівень діяльності єврорегіону мають відгук у свідомості громадян території єврорегіону.

Політика та форми співробітництва між сусідніми регіональними адміністраціями

Закон про управління вищими адміністративними одиницями № 302/2001 допускає можливість для більш високих адміністративно-територіальних одиниць вступати в міжнародне співробітництво, а також у міжнародні асоціації. У той же час ці міжнародні форми співробітництва та співвідношення не пов'язані з прикордонними територіями. Оскільки в Словаччині всі адміністративні територіальні одиниці більш високого рівня з частинами їх територій розташовані на кордоні держави, можливості міжнародного співробітництва для них є більш важливими. Іншими словами, ми можемо стверджувати, що вищі територіальні одиниці в рамках, обмежених законом, можуть формувати свою власну політику міжнародного співробітництва з суб'єктами регіонального партнерства за кордоном. Для прямого транскордонного співробітництва важливо, які угоди існують у цій сфері безпосередньо між сусідніми адміністративними регіональними суб'єктами. У цьому контексті важливо знати, які існують форми співробітництва і на що спрямована їх програма. Також важливо враховувати, які фінансові схеми підтримки були створені для такого роду співпраці та яким є обсяг інших фінансових джерел, за межами бюджету. У цьому контексті важливо знати, в якій мірі і які фінансові кошти Європейського Союзу використовуються для цих програм. Враховуючи нашу зацікавленість у прикордонному співробітництві сусідніх регіональних адміністративно-територіальних суб'єктів, ми також зацікавлені рівнем активності єврорегіонів в рамках їх території. У випадку функціонування єврорегіонів на території таких регіональних суб'єктів необхідно бути обізнаними про наявність і форми співробітництва, і чи існує між ними координація транскордонної діяльності. Чи існують певні форми прямої або опосередкованої фінансової підтримки єврорегіонів з боку адміністративних, адміністративно-територіальних суб'єктів, на території яких діють такі єврорегіони?

Транскордонні відносини та регіональний розвиток

Враховуючи, що в історії розвитку державних суб'єктів кордон розумівся як поділ території, спільноти, економіки, а також культури, ідеології і т.д., його роль полягала не тільки в географічному поділі простору з його соціальним, соціально-культурним та економічним змістом, а й у тому, щоб створювати бар'єр, який розуміється як «захист» від чужорідних, неприйнятних або загрозливих проблем. З цього також випливає припущення, що на території, обмеженій кордоном, часто виникали порушення правил контактів між різними суб'єктами держави, а нерідко й конфлікти, в тому числі озброєні і криваві. Тому протягом тривалого періоду вони не були простором для інвестицій і розвитку, який ґрунтувався б на них. Як наслідок, протягом дуже довгого часу прикордонні населені пункти були зазвичай маргіналізованими регіонами, що в багатьох країнах, особливо в постсоціалістичних, має місце до цих пір. Дуже часто, головним чином із політичних причин, у цих регіонах були в основному нерозвинені транспортні інфраструктури – до речі, один з найважливіших факторів розвитку регіонів. Якщо ми візьмемо за приклад Словаччину, попередні транспортні сполучення з Австрією, які були зруйновані під час Другої світової війни, не були відновлені вже з політико-ідеологічних причин.

Як не парадоксально, незважаючи на доцільність для загальних політико-ідеологічних груп цілісної історичної транспортної інфраструктури, яка існувала в минулому між цими країнами, її відновлення гальмувалася в основному на регіональному рівні, і не існувало політичної волі для її відновлення. Це також стосується словацько-угорського, словацько-польського та словацько-українського кордону. Це помітно обмежує можливості пересування не тільки людей, але й товарів, і в кінцевому результаті обмежує місцевий та регіональний культурний та економічний розвиток. Тому зі зміною політичних систем у цих країнах відбувається повільне руйнування бар'єрів, однак це складний процес, в основному у фінансовому відношенні. У більшості випадків в зв'язку з такими

спробами необхідно вирішити кілька політико-економічних, а також соціально-політичних проблем – в основному на європейському кордоні Союзу з Україною. У цих прикордонних територіях, де ця проблема може бути вирішена, ми відзначаємо значні зміни, орієнтовані на розвиток, не тільки з точки зору розвитку туристичного руху на прикордонних територіях та відповідної інфраструктури закордонних подорожей (наприклад, словацько-польський і словацько-чеський кордони), але й економічне прискорення в області бізнесу, малого підприємництва, транскордонних переміщень робочої сили (словацько-польський, словацько-чеський, а також словацько-угорський і словацько-австрійський кордони).

Специфічний вплив на словацько-австрійську і словацько-угорську прикордонні території в районі Братислави мають приміські «транскордонні» процеси. У цьому сенсі австрійська і угорська прикордонні території стали привабливими для проживання багатьох людей з Братислави, або мігрантів з інших частин Словаччини, які зв'язують своє життя або місце роботи з Братиславою, але належать за місцем проживання (в основному з економічних міркувань) до прикордонних муніципалітетів двох згаданих країн. У цьому контексті важливо сфокусувати аналіз прикордонних районів на характері та інтенсивності інвестиційного вкладу в них. Особливо якщо є певні подібності посилення взаємодії з прикордонним сусідом, наприклад, транскордонні переміщення робочої сили, товарів, туризм, соціально-культурні заходи і т.д.

Предметом аналізу повинні бути відповідні статистичні дані, документи і програми, усталені форми, характер та інтенсивність цих намірів, і в той же час оцінка їх конкретної реалізації.

Транскордонні відносини і суспільне повсякдення

Пересічний громадянин, житель прикордонних регіонів сприймає транскордонні відносини через свої повсякденні контакти з кордоном і з його транскордонними сусідами. В ті часи, коли кордон був суворим бар'єром, такі повсякденні контакти з

«сусідом» не брались до уваги, а з іншого боку, відбувалося налагодження контактів.

Тому цей бар'єр зміцнювався зонально. Прикордонні зони, в яких також знаходилися муніципалітети – в період найбільш віддаленого від центру управління – були доступні тільки для проживаючих там осіб, а всі інші повинні були мати спеціальні дозволи. Також існували прикордонні зони, до яких вони не мали доступу – за виключенням спеціальних винятків – навіть жителі муніципалітетів не могли пересікати прикордонні зони. Ці зони вже знаходились під контролем прикордонної поліції. Нарешті, існувала прикордонна полоса, яка перебувала під суворим контролем прикордонних підрозділів. З вищесказаного можна дійти висновку, що повсякдення дійсно мало конкретні ознаки у формі розуміння «місцевими» того, що там, десь за бар'єром, який не можна пересікати, також живуть люди, хоча й невідомі. Кетрін Л. Кессіді згадує про цих «незнайомих», коли кордон був непересічним бар'єром також між соціалістичними країнами, навіть формальними друзями і союзниками, у своєму дослідженні двох сусідніх муніципалітетів українсько-румунського кордону (**L Cassidy, Kathryn, 2013, p. 91-101**). Через так звані соціалістичні кордони, хоча в рівній мірі охоронювані і контрольовані, але менш строго, місцеві жителі час від часу, хоча б і незаконно «заскакували» до сусіда, чи то тільки для відвідування локальних заходів, або заради бізнесу – переправити щось в той чи інший бік. Це було зумовлено не тільки знанням місцевої географії, але й близькістю або тотожністю мов – в основному на словацько-польському або словацько-угорському кордоні. Кордон створював так звану залізну завісу, так що ця повсякденність не раз переносилася на сприйняття «надзвичайних подій», коли було чути перестрілку на кордоні і спостерігався посилений рух збройних сил. Це дійсно означало, що хтось намагався незаконно перетнути кордон (**Mentalna hranica, 2003**). Наприклад, у період соціалізму, на основі двосторонніх угод на території словацько-польського прикордоння було створено так званий обмежений прикордонний

контакт. Це дозволяло громадянам обох сторін прикордоння, а також відвідувачам (громадянам) з інших частин Словаччини перетинати кордон і переміщатися по сусідній території на обмежену відстань. Це було пов'язано в основному з туристично привабливими Оравою, Високими Татрами і П'єнінами по обидві сторони кордону. Крім туризму місцеві жителі в основному використовували його для торгівлі. Але все було обмежено і контрольовано. Зі зміною соціально-політичної ситуації в кінці 1989 року прикордоння також набуло нових обрисів. В основному це стосувалося припинення пересування людей. Значні обмеження мали місце у зв'язку з переміщенням товарів. Все це мало вплив на сприйняття кордону звичайним громадянином, а саме на початкові сумніви щодо того, що може принести лібералізація кордону і що не було досягнуто в результаті вільного щоденного пересування громадян прикордонних територій. На початку 90-х років ХХ століття ці сумніви були відносно стійкі, наприклад, на словацько-австрійському прикордонні з обох сторін. Дрібні австрійські підприємці, чи то бізнесмени, чи то працівники сфери обслуговування побоювались, що через відкриття кордону вони втратять частину своїх внутрішніх клієнтів, які почнуть використовувати дешевші послуги, а то й певні бізнес-пропозиції в області харчової промисловості прикордонних муніципалітетів і малих міст Словаччини, а зрештою й Братислави.

Носіями цих побоювань були в основному власники перукарень та перукарських салонів, дрібних авторемонтних майстерень, невеликих продуктових магазинів, ресторанів і точок громадського харчування, а у деяких випадках також стоматологи та зубні техніки. Це було в той період також однією з причин того, що з боку австрійського партнера введення в експлуатацію тимчасового понтонного моста через річку Морава між Хоенау в Австрії та Моравським Святим Яном в Словаччині було відкладено. Зі словацької сторони також існували побоювання, що «вони нас викуплять». Нічого цього не сталося, навпаки, це принесло прибуток обом сторонам. Завжди існує щось, що варто купити на

іншій стороні. Щоденні контакти в кінці кінців привели до того, що після початкового періоду недовіри і певного домінування австрійської сторони прикордонні муніципальні чи міські клієнти «сусідів» однаково цінуються. Дешеві магазини, часто переповнені товарами, чи то електроніки, одягу або взуття, які виникли відразу ж після 1989 року в деяких з прикордонних міст Австрії, зникли так само швидко. Вони були замінені на стандартні магазини і торгові центри з адекватно якісними товарами для внутрішніх, а також інших клієнтів, наприклад, транскордонних. Повсякденне життя почало поступово налагоджуватись - хоча поки що більше орієнтоване на одну сторону, коли пропозиція була сконцентрована на австрійській стороні. На прикордонних австрійських територіях у великій кількості магазинів, ресторанів працюють люди з найближчого словацького прикордоння (а також із віддалених частин Словаччини) і з Угорщини.

Це зменшує мовний бар'єр і також сприятливо для транскордонних клієнтів. У прикордонних районах Австрії існують привабливі пропозиції в галузі охорони здоров'я або соціального обслуговування. Вони привабливі ще й тому, що мешканці словацьких прикордонних муніципалітетів можуть працювати на щоденній основі, без гострої необхідності піклуватися про житло і залишатись в довгостроковій перспективі без своїх сімей. Зазначене повсякдення у сфері праці має вплив також на деякі з прикордонних областей Угорщини, куди також приїжджають працівники зі Словаччини. Частиною повсякдення є також вільний час і його використання в рамках прикордонного суспільства. Природні, історичні об'єкти, культурні заходи, а також пропозиції в області спорту, кулінарні цікавинки стали цільовими пунктами, в основному в якості проведення часу у вихідні дні. Наприклад, в окрузі Братислави, де велосипедні доріжки взаємопов'язані з австрійською, а також з угорською сторонами, вони інтенсивно використовуються в обох напрямках, так само як і поля для гольфу, або подорожі на моторних човнах по річці Дунай. Важливою реальністю стало те, що з лібералізацією кордону, його відкритістю для простого громадянина, включаючи

сферу повсякденного життя, була значно послаблена така сфера соціальної патології, яка була пов'язана з контрабандою товарів та тіньової економікою. Звичною частиною стилю життя стали також регулярні і неускладнені відвідування території по інший бік кордону. Ми вже кілька разів згадували, що більш складна ситуація склалася на східному кордоні ЄС, на кордоні з Україною. Це ставить під сумнів формування «повсякдення» прикордонних або транскордонних відносин всередині цього простору. Транскордонне переміщення і транскордонні відносини повинні піддаватися багатьом обмеженням, які безпосередньо пов'язані головним чином із пересічними громадянами по обидві сторони кордону, в більш широкому сенсі, громадянами України та Словаччини. Транскордонне повсякдення з точки зору громадян Словаччини у зв'язку з прикордонною Україною більше орієнтовано на утилітарні переваги комерційного характеру. Це стосується і протилежної сторони. Беручи до уваги обмеження в русі товарів, це часто призводить до порушення закону та до участі в тішовій економіці. В цьому зв'язку ми могли б знову згадати дослідження Кетрін Л. Кессіді, яка описує роль жінок (з точки зору гендерного аналізу), як учасниць такого виду комерційної підприємницької діяльності на румунсько-українському кордоні (**L Cassidy, Kathryn, 2013, p. 91-101**). На цьому просторі повсякдення не створює складної мінливості, а також його проявів. У даний час його форми й надалі характеризуються факторами економічного дисбалансу і широкого масштабу обмежень. Це припускає створення різних форм соціальної патології, діяльності на межі або за межами закону. Проблематика повсякдення транскордонних відносин, аналіз їх форм, соціальних визначень, а також впливу на повсякденне життя громадянина прикордонної області в цілому вимагають більшої уваги соціології, а також інших суспільних наук.

Транскордонні відносини і сприйняття сусіда (ментальні кордони)

Вже попередні судження вказують на те, що важливим чинником створення транскордонних зв'язків є те, яким чином парт-

нери по обидва боки кордону сприймають один одного. Форма цього сприйняття історично закладена; пов'язана зі спадковістю, досвідом або подіями, а також з обсягом посилення взаємодії, доступної інформації і характером її змісту, або відсутністю такої інформації та досвіду. Все це формує «образ сусіда». Головним чином у періоди суворих обмежень міжнародних контактів, які були дуже часто викликані політичними та ідеологічними причинами, якщо такі обмеження є довгостроковими, вони призводять до широкомасштабної деформації образу сусіда, аж до формування часто упереджених, найчастіше негативних ідей та стереотипів щодо нього. Крім фізичних кордонів з їх обмеженнями, також були сформовані психологічні кордони, існування яких може впливати на свідомість людей, коли фізичні кордони (експоненціально стійкі і політично-ідеологічні) залишаються, а бар'єри усуваються і значно лібералізуються. Руйнування ментальних кордонів, отже, є набагато більш важким і тривалим процесом. Ми провели моніторинг і проаналізували форми психологічних кордонів на початку XXI століття разом з австрійськими колегами на словацько-австрійському кордоні, використовуючи метод групового обговорення з окремими групами жителів у деяких найближчих селах і австрійських селах на іншій стороні кордону відповідно (**Mentalna hranica, 2003**). Іншими словами, були порівняні відповідні сусідні села. У цьому дослідженні виявилось те, що створювало цю картину в окремі історичні періоди, головним чином тому, що представники старшого покоління часто зверталися до минулих часів перед створенням так званої залізної завіси і скасування всіх контактів. Більшою частиною це стосується скасування відносин, пов'язаних з сімейними зв'язками, створеними у минулому, що з урахуванням тривалості відсутності контактів від одного до двох поколінь, не могла пом'якшити навіть лібералізація кордонів після 1989 року. Не раз було сформовано негативну картину, посилену в перші роки після лібералізації кордонів побоюваннями сусідів по обидві сторони кордону, а також часто з не найкращими враженнями від багатьох контактів із першими

відвідувачами (зневага, зарозумілість або побоювання) за рахунок посилення соціальної патології (в основному крадіжки), незаконної трудової діяльності, жебрацтва відвідувачів і т.д., що в сукупності вплинуло на сприйняття сусіда по інший бік кордону. Це було перенесено також на деякі конкретні прояви, наприклад, попередження про крадіжки в австрійських магазинах на словацькій мові (проте їх адміністратори не обов'язково громадяни Словаччини, але й приїжджі «зі Сходу»). У процесі створення та руйнування або зберігання образу сусіда на ментальному рівні важливу роль відіграють також засоби масової інформації та поширювана ними інформація про сусіда. З аналізу засобів масової інформації (регіональних та загальнонаціональних видань) по обидва боки кордону з'ясувалося, що ця інформація часто хибна і в більшості випадків зв'язана з політичними інтересами (у поворотній точці 90-х років XX століття і в перші роки XXI століття в австрійських ЗМІ дуже часто піднімалося питання про електростанцію в Ясловске Богуніце, недалеко від Трнави, приблизно за 50 км від австрійського кордону. Пропозиції та інформація про події за кордоном частіше з'являлись в деяких словацьких друкованих ЗМІ (в основному неподалік Відня), а також на австрійській стороні. Крім того, на сьогоднішній день залишається актуальним і необхідним зосередити увагу на феномені психологічного кордону, тому що формування «образів» є природною частиною сприйняття або відображення навколишнього світу (у тому числі соціального), яке люди здійснюють упродовж своєї історії.

Незважаючи на те, що це природне сприйняття формується головним чином суб'єктивно, подібна точка зору дуже часто впливає на дії людини і соціальних груп. Як це сприйняття - образ змінюється сьогодні? Якою є участь установ у створенні цієї картини і яких в основному? Яку роль у формування такої картини відіграють засоби масової інформації або інші джерела інформації (на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівні)?

Короткий висновок

В інтегрованому світі, частиною якого є різні країни, різні партнерства, різні культури, в умовах наростаючих міграційних рухів, якщо не брати до уваги їх причини, транскордонні відносини стають надзвичайно важливими і привабливим для досліджень. Наші існуючі знання пов'язані більшою мірою з політичними чи геополітичними аспектами таких відносин, макрорегіональними формами інфраструктури економічного чи соціально-економічного характеру. У контексті цієї проблематики менш помітним є сприйняття рівня формування партнерських відносин на кордоні, або прикордонного партнерства в їх соціальних та соціально-культурних формах в мережах новостворених відносин і партнерства. Це виклик для суспільних наук.

Список використаних джерел

1. *Mirabel Casas-Cortes, Sebastian Cobarrubias a John Pickles, 2013, Re-bordering the neighborhood: Europe's emerging geographies f non-accession integration, In: European Urban and Regional Studies, Volume 20, Number 1, January 2013.*
2. *Zakon o obecnom zriadeni c. 369/1991 Zb.*
3. *Zakon o samosprave vyssich uzemnych celkov c. 302/2001 Zb.*
4. *Marek Wieckowski, Daniel Michniak a kol., 2012, Polsko-slovenske pohranicie z hladiska dopravnej dostupnosti a rozvoja cestovneho ruchu, Instytut Geografii a Przestrzennego Zagospodarowania, Polska Akademia Nauk, Geograficky ustav Slovenskej akademie vied, Varsava – Bratislava (za SAV: Daniel Michniak, Branislav Chrenka, Vladimir Ira, Vladimir Szekely), ISBN 978-83-61590-93-4.*
5. http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=sk&DosId=200887
6. *Faltan, L., 2004, Euroregiony a regionalny rozvoj na Slovensku, In: Regionalny rozvoj Slovenska v europskych in-*

tegracnych kontextoch (Regiony, prihranicne regiony, euroregiony), Ed., L. Faltan, NK UNESCO-MOST, Sociologicky ustav SAV, Bratislava, ISBN 80-85544-37-7.

7. *L Cassidy, Kathryn 2013, Gender relations and cross-border small trading in the Ukrainian – romanian borderlands, In: European Urban and Regional Studies, Volume 20, Number 1, January 2013*
8. *Mentalna hranica. Obraz suseda v Slovensko-rakuskom pohranici, Ed.: L. Faltan, 2003, Sociologicky ustav SAV, Bratislava, ISBN 80-85544-26-1.*

Ця стаття підготовлена на основі результатів проекту VEGA “Пошук нових соціально-просторових форм стимулювання місцевого та регіонального розвитку», виконаного в період 2011 - 2013 рр. Інститутом соціології САН.